VAKANÜVİS- Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi/ International Journal of Historical Researches, Yıl/Vol. 11, Sayı/No. 2, Güz/Fall 2026 ISSN: 2149-9535 / 2636-7777

Araştırma Makalesi/ Research Article

Sömürgeci Aklın Mimarisi: İngiliz Doğu Hindistan Şirketi'nin Hegemonya Mekanizmaları Üzerine Post-Kolonyal Bir Analiz (1757–1857)

Emre Yürük[*]

(ORCID: 0000-0002-6798-1048)

Makale Gönderim Tarihi
06.02.2026

Makale Kabul Tarihi
09.06.2026

Atıf Bilgisi/Reference Information

Chicago: Yürük, E., "Sömürgeci Aklın Mimarisi: İngiliz Doğu Hindistan Şirketi'nin Hegemonya Mekanizmaları Üzerine Post-Kolonyal Bir Analiz (1757–1857)", *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 11/2 (Eylül 2026): 2269-2303, DOI: 10.24186/vakanuvis.1883569.

APA: Yürük, E. (2026). Sömürgeci Aklın Mimarisi: İngiliz Doğu Hindistan Şirketi'nin Hegemonya Mekanizmaları Üzerine Post-Kolonyal Bir Analiz (1757–1857). *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 11 (2), 2269-2303, DOI: 10.24186/vakanuvis.1883569.

Öz

Bu çalışma, 1757–1857 yılları arasında Britanya'nın Hint altkıtasında kurduğu egemenliği askerî fetihlerin ötesinde; hukuk, idare, ekonomi ve bilgi üretimi gibi alanlara nüfuz eden dolaylı ve çok katmanlı bir iktidar mimarisi üzerinden analiz etmektedir. Makale, İngiliz Doğu Hindistan Şirketi'nin (İDHŞ) kurumsal özgüllüğünü merkeze alarak; Britanya egemenliğinin inşasını Bağımlı İttifak Sistemi, Siyasi Temsilcilik, Kalıcı Yerleşim, Mirasın Geçersiz Kılınması

[*] Dr. Öğr. Üyesi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Türkiye, emryrk@gmail.com.
Assist. Prof. Dr., Karadeniz Technical University, Faculty of Economic and Administrative Sciences, Department of International Relations, Türkiye.

Doktrini, Böl ve Yönet stratejisi ve Üstünlük İlkesi olmak üzere altı temel politika üzerinden bütüncül bir biçimde analiz etmektedir.

Mevcut literatürdeki parçalı yaklaşımı aşmayı amaçlayan çalışma, bu politikaların birbirini tamamlayan bir "egemenlik ekosistemi" oluşturduğunu ileri sürmektedir. Analiz, post-kolonyal teori perspektifinden hareketle; Edward Said, Gayatri Chakravorty Spivak, Homi Bhabha ve Frantz Fanon'un kuramsal açılımlarını tarihsel malzeme ile harmanlamaktadır. Çalışmanın özgün katkısı, sömürgeci müdahaleleri hedef aldıkları bilgi rejimine göre taksonomik, hukuki ve yapısal olmak üzere üç farklı epistemolojik şiddet türü üzerinden tasnif etmesidir.

Makale; Bağımlı İttifak ve Siyasi Temsilcilik sistemlerinin yerel elitlerin siyasal öznelliğini tasfiye ettiğini, Kalıcı Yerleşim Sistemi'nin mülkiyetin ontolojik tanımını değiştirerek toplumsal yapıyı dönüştürdüğünü ve Böl ve Yönet stratejisinin akışkan kimlikleri dondurarak sömürgeci bir farklılık siyaseti inşa ettiğini göstermektedir. Sonuç olarak çalışma, Britanya'nın Hindistan'daki hâkimiyetinin, rıza, gözetim ve hukuki normalleştirme mekanizmaları üzerinden kurulan, etkileri 1857 Büyük Direnişi ile zirveye ulaşan post-kolonyal bir egemenlik modeli olduğunu savunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hindistan, İngiliz Doğu Hindistan Şirketi, Post-Kolonyal Teori, Epistemolojik Şiddet, Güney Asya.

Architecture of the Colonial Mind: A Post-Colonial Analysis of the Hegemonic Mechanisms of the British East India Company (1757–1857)

Abstract

This study analyzes the construction of British dominance in the Indian subcontinent between 1757 and 1857, moving beyond a focus on military conquest to examine a complex architecture of indirect power that permeated the realms of law, administration, economy, and knowledge production. By centering on the institutional specificity of the British East India Company (EIC), the article provides a holistic analysis of the building of British hegemony through six core policies: the Subsidiary Alliance System, Political Residency, Permanent Settlement, the Doctrine of Lapse, the Divide and Rule strategy, and the Paramountcy Principle.

Seeking to transcend the fragmented approach prevalent in current literature, this study argues that these policies constituted a mutually reinforcing "ecosystem of sovereignty." The analysis synthesizes the historical material with the theoretical frameworks of Edward Said, Gayatri Chakravorty Spivak, Homi Bhabha, and Frantz Fanon. The original contribution of this work lies in its classification of colonial interventions into three distinct types of

epistemic violence—taxonomic, juridical, and structural—based on the specific knowledge regimes they targeted.

The article demonstrates that while the Subsidiary Alliance and Residency systems liquidated the political subjectivity of local elites, the Permanent Settlement transformed the social fabric by altering the ontological definition of property, and the Divide and Rule strategy constructed a colonial "politics of difference" by freezing fluid identities. Ultimately, the study contends that British rule in India was a post-colonial model of sovereignty established through mechanisms of consent, surveillance, and legal normalization, reaching its breaking point with the Great Resistance of 1857.

Keywords: India, British East India Company, Post-Colonial Theory, Epistemic Violence, South Asia.

Giriş

İngilizlerin, Robert Clive'ın 1757'de Plassey Savaşı'nda kazandığı zaferle başlayan Hint alt-kıtasını sömürgeleştirme süreci, 1857 yılındaki Hint İsyanı'na kadar geçen bir asırlık sürede doruk noktasına ulaşmıştır. Bu dönemde İngilizler, sadece askeri bir güç olarak değil, aynı zamanda siyasi, hukuki ve idari anlamda da devasa bir yükseliş yaşamışlardır. Ancak İngiliz sömürgeciliğinin bu yükselişini anlamak, yalnızca tarihsel olayların kronolojik bir dökümünden ibaret değildir. Asıl tarih, yeni yönetim altındaki idari yapının ve halkın durumunun analizidir. Bu bağlamda, genellikle askeri ve idari tarih çerçevesinde sıkışıp kalan teknik politikaları, sömürgecinin zihin dünyası ve "öznenin yeniden inşası" üzerinden okumak, çalışmayı sıradan bir anlatıdan çıkarıp derinlikli bir akademik analize dönüştürmektedir.

Britanyalılar bu dönemde ilk kez, Avrupa dışı ve Hristiyan olmayan geniş bir nüfusu yönetmeye başlamışlardır. Tarihçileri uzun süredir cezbeden temel soru, bu yabancı ve "tanınmayan ötekilerin dominasyonunun" (domination of strangers) nasıl meşrulaştırıldığı ve yürütüldüğüdür.[1] Bu meşrulaştırma süreci, sömürgeci güç dinamiklerini ve yerel toplumlar üzerindeki dönüştürücü etkilerini açıklayan teorik bir çerçeveyi zorunlu kılmaktadır. İngiliz sömürgeciliği denildiğinde akla ilk

[1] Jon E. Wilson, *The Domination of Strangers: Modern Governance in Eastern India, 1780-1835*, Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2008, s. 182.

Vakanüvis

gelen strateji "böl ve yönet" olsa da, bu geniş coğrafyadaki karmaşık kültürel ve siyasi yapıların kontrolü, basit bir manipülasyondan çok daha fazlasını gerektirmiştir. Bu çalışma, söz konusu politikaların sadece toprak kazanma araçları değil, aynı zamanda yerel bilgi sistemlerini ve toplumsal yapıları sömürgeleştiren birer "epistemolojik şiddet" aracı olduğunu savunmaktadır.

Ele alınan bu makale, 1757-1857 döneminde İngiliz hegemonyasını; Bağımlı İttifak Sistemi (Subsidiary Alliance), Mirasın Geçersiz Kılınması Doktrini (Doctrine of Lapse), Siyasi Temsilcilik (Residency), Kalıcı Yerleşim Sistemi (Permanent Settlement), Böl ve Yönet (Divide and Rule) ve Üstünlük İlkesi (Paramountcy) olmak üzere altı temel politika üzerinden analiz etmeyi amaçlamaktadır. Bu altı politika, her ne kadar farklı mekanizmalar gibi görünse de, birbirleriyle iç içe geçmiş ve birbirini besleyen sistematik bir bütün oluşturmuştur. Bağımlı İttifak, Siyasi Mukimlik ve Kalıcı Yerleşim sistemleri ekonomik ve idari bir bağımlılık yaratırken; Mirasın Geçersiz Kılınması Doktrini bu zayıflığı toprak ilhakıyla tamamlamış, Üstünlük İlkesi hegemonik iddiayı kurumsallaştırmış, Böl ve Yönet politikası ise toplumsal dayanışmayı parçalamıştır.

Mevcut literatürde bu dönem politikalarına dair zengin bir birikim olsa da, çalışmalar genellikle bu uygulamaları birbirinden bağımsız ele alıp değerlendirmektedir. Örneğin, Percival Spear (1965) İttifak Sistemi'ni erken bir genişleme aracı olarak incelerken[2], Fisher (1999) Siyasi Temsilcilik sistemini detaylı bir şekilde ele alıp değerlendirmektedir.[3] Öte yandan Dalrymple (2019) şirketin yerel güçlerle girdiği ittifakları ve diplomatik oyunları tasvir etmiştir.[4] Benzer şekilde Cohn (1996)[5] nüfus sayımlarının (Census) ve kıyafetlerin bile nasıl bir sömürgeci kontrol aracına dönüştüğünü anlatırken, Nicholas Dirks *Castes of Mind* (2001) adlı eseriyle, kast sisteminin İngilizler

[2] Percival Spear, *A History of India*, Cilt 2, Londra: Penguin Books, 1965.
[3] Michael H. Fisher, *Indirect Rule in India: Resindents and the Residency System 1764-1858*, Yeni Delhi: Oxford Üniversitesi Yayınları, 1998.
[4] William Dalrymple, *The Anarchy*, Chennai: Thomson Press, 2019.
[5] Bernard S. Cohn, *Colonialism and Its Forms of Knowledge: The British in India,* Princeton Üniversitesi Yayınları, 1996.

Vakanüvis

tarafından nasıl siyasallaştırıldığını ve icat edildiğini vurgulamaktadır.[6] Ele alınan bu çalışma, literatürdeki parçalı yaklaşımın ötesine geçmeyi hedefleyerek söz konusu altı temel politikayı, birbirini tamamlayan entegre bir "egemenlik ekosistemi" olarak yeniden tanımlamaktadır. Çalışma, Britanya'nın küresel bir süper güce dönüştüğü 1757-1857 evresini, basit bir toprak genişletme süreci olarak görmeyip modern Hindistan'ın idari, hukuki ve toplumsal kodlarını belirleyen sömürge mirasının post-kolonyal kuram bağlamında sistematik olarak inşa edildiği kritik ve kurucu bir aşama olarak sorunsallaştırmaktadır.

Teorik Çerçeve

Post-kolonyal teori, sömürgeciliğin yalnızca fiziksel bir işgal olmadığını, aynı zamanda kültürel, toplumsal ve politik yapıların sistematik bir biçimde yeniden inşa edildiğini savunmaktadır.[7] Bu teorik çerçeveden hareketle, Bağımlı İttifak Sistemi, Üstünlük İlkesi ve Siyasi Temsilcilik Sistemi gibi politikalar, yerel hükümdarların özerkliğini sembolik bir düzeye indirgeyerek, sömürgeci hegemonyayı meşrulaştırma ve maskeleme işlevi görmüştür. Edward Said'in Oryantalizm kavramı bağlamında, İngilizler Hindistan'ı "irrasyonel ve yönetilmesi gereken kaotik bir alan" olarak zihinlerde inşa ederek yaptıkları müdahalelerin hem ahlaki hem de hukuki zemini hazırlamışlardır. Öte yandan, Mirasın Geçersiz Kılınması Doktrini, geleneksel miras yöntemlerini ve mülkiyet haklarını yok sayarak Hindistan'ın toplumsal düzenine doğrudan müdahalede bulunmuştur. Bu durum, Spivak'ın vurguladığı sömürgeci şiddetin dünyayı yeniden şekillendirme arzusuyla paralellik göstermekte ve yerel hukukun sömürgeci irade karşısında sessizleştirilmesini (silencing) temsil etmektedir. Son olarak, Böl ve Yönet stratejisi, Homi Bhabha'nın "farklılık siyaseti" (politics of difference) kavramına uygun şekilde, toplumsal fay hatlarını sömürgeci gücün bekası için stratejik bir araç haline getirerek hibrit kimliklerin ve bölünmüş toplumsal yapıların

[6] Nicholas B. Dirks, *Castes of Mind: Colonialism and the Making of Modern India*, Princeton Üniversitesi Yayınları, 2001.

[7] Edward W. Said, *Oryantalizm (Doğubilim): Sömürgeciliğin Keşif Kolu,* Çev. Nezih Uzel, İstanbul: İrfan Yayınevi, 1998; Gayatri Chakravorty Spivak, *Madun Konuşabilir Mi?,* Çev. Emre Koyuncu, Ankara: Dipnot Yayınları, 2016.

Vakanüvis

oluşmasına yol açmıştır.[8] Bu yapısal kuşatma, Frantz Fanon'un sömürgecilik analizlerinde belirttiği üzere, yerli öznenin kendi gerçekliğine yabancılaşarak sömürgeci değerler sistemini içselleştirmesine yol açmıştır. Fanon'un perspektifiyle sömürgeci politikalar, bireyin kolektif bilincinde ontolojik bir güvensizlik ve aşağılık kompleksi yaratarak tahakkümü ruhsal bir boyuta taşımıştır. Bu bağlamda İDHŞ'nin müdahaleleri, yerli özneyi tarihsel ve kültürel varlığından koparan sistemli bir yabancılaşma projesi işlevi görmüştür.[9]

Bu çalışmada Spivak'ın maduniyet (subaltern) kuramı ele alınırken, sömürge altındaki özneler arasında kuramsal bir ayrım gözetilmektedir. Spivakçı anlamda madun; sadece baskı gören değil, sesi sömürgeci idare altında kaybolan ve talepleri sömürge arşivinin yapısal sınırları içinde dolaşıma giremeyen aktördür. Bu bağlamda, Jhansi Kraliçesi veya Awadh Nawabı gibi yerli elitler, sömürgeci otoriteyle belirli bir temsil ve pazarlık alanına sahip oldukları için doğrudan "madun" kategorisine dahil edilmemelidir. Bu figürler, sömürgeci yönetimle halk arasında konumlanan, bazen iş birliği yapan bazen de dışlanan bir "aracı elit" sınıfını temsil etmektedir. Gerçek anlamda maduniyet ise bu elitlerin de ötesinde kalan, temsil kanalları tamamen tıkanmış ve sesi sömürgeci söylem içerisinde yapısal olarak karşılık bulamayan köylüler, alt kastlar ve sıradan askerler (sepoylar) için geçerlidir. Dolayısıyla analiz boyunca kullanılacak olan "sesin duyulmaması" ifadesi, bu sınıfların sömürgeci temsil sisteminde epistemik olarak boğulmasını ifade etmektedir.

Bağımlı İttifak Sistemi

İngiliz sömürgeciliğinin Hint alt-kıtasındaki yükselişi, askeri zaferlerle beraber yerel güç yapılarını manipüle eden diplomatik ve ekonomik stratejilerle mümkün olmuştur. Bu stratejilerin en önemlilerinden biri, 1798'de Bengal Valisi Lord Wellesley tarafından sistematik bir şekilde hayata geçirilen *Bağımlı İttifak Sistemi*'dir. İDHŞ'nin Hindistan'daki

[8] Homi K. Bhabha, *Kültürel Konumlanış*, Çev. Tahir Uluç, İstanbul: İnsan Yayınları, 2016,
[9] Frantz Fanon, *Yeryüzünün Lanetlileri,* çev. Şen Süer, İstanbul: İletişim Yayınları, 2024; Frantz Fanon, *Siyah Deri Beyaz Maskeler,* çev. Orçun Türkay, İstanbul: Metis Yayınları, 2023.

prenslikler üzerindeki kontrolünü artırmasında temel yapı taşlarından biri olan *Bağımlı İttifak*'ın kökenleri, Wellesley'den önceki dönemde, İDHŞ'nin yerel güçlerle yaptığı geçici anlaşmalara dayanmaktaydı. Sistem, özünde ittifaklık ilkesinden hareketle yerel prensliklerle yapılan bir dizi basit ve masum anlaşma olarak görülmüştür. Buna göre bir prenslik komşusundan gelebilecek herhangi bir saldırıya karşı İngilizlerden yardım alarak bağımsızlığını garanti altına almaya çalışırdı. Bu garantiyi fiilen geçerli kılmak amacıyla, Şirket'e ait birliklerden oluşan bir "Bağımlı kuvvet" (subsidiary force) ilgili prensliğin toprakları içinde konuşlandırılırlardı. Bu birlikler, herhangi bir istilacıya karşı harekete geçmekle yükümlüydü. Buna karşılık prens, söz konusu birliklerin masraflarını kendi hazinelerinden karşılamayı taahhüt ederdi. Bu sayede kendisini Hintli düşmanlarından korurken geri dönülmesi zor bir İngiliz bağımlılığına girmişti.[10]

Askeri olarak öne çıkan İngilizler, siyasi gücü de kontrol etmeye çalıştılar. Dahası prensliklerin dış ilişkileri tamamen İDHŞ'nin kontrolüne bırakılarak diğer devletlerle ittifak kurmaları yasaklandı. Bu mekanizmanın yerindeki denetimi ise saraylara yerleştirilen ve zamanla birer "gölge hükümdara" dönüşen Siyasi Temsilciler (Residents) aracılığıyla sağlanmaktaydı. Bu sayede yerel hükümdarlar kağıt üzerinde özerkliklerini korurken, fiili otorite bütünüyle İngilizlerin eline geçmiştir. Wellesley'nin agresif genişleme politikasıyla 1798-1805 yılları arasında doruğa ulaşan bu sistemle beraber, Mysore, Haydarabad, Tanjore, Oudh, Peshwa, Borer, Sindhia, Jodhpur, Jaipur, Macheri, Bundi ve Bharatpur gibi önemli prenslikler, Bağımlı İttifak Sistemi'ne katılmaya zorlanarak İngiliz sömürge sistemine dahil edildiler.[11]

Bağımlı İttifak Sistemi'nin en çarpıcı örneklerinden biri, Haydarabad Nizamı ile 1798 yılında yapılan anlaşmaydı. Özellikle Nizam'ın ordusunda büyük yenilikler yapan Fransız General Raymond'un 25 Mart 1798 tarihindeki ölümü ve yerine İrlandalı General Finglas'ın göreve getirilmesi Haydarabad Nizamlığı'ndaki Fransız etkisini büyük oranda

[10] Vincent Smith, *the Oxford History of India,* Yeni Delhi: Oxford Üniversitesi Yayınları, 1958, s. 552.

[11] A. N. Kapoor, V. P. Gupta ve Mohini Gupta, *the Rise of the British Power,* Yeni Delhi: Radha Publications, 2006, s. 124-125.

Vakanüvis

azalttı.[12] Anlaşma gereği Nizam'ın hizmetinde bulunan Fransız alayları dağıtılarak Fransızlar Haydarabad'dan tamamen çıkartıldı.[13] Ayrıca Nizam, Fransız desteğindeki Mysore hükümdarı Tipu Sultan'a karşı İDHŞ ile ittifak kurmayı da kabul etti. Böylece bölgedeki Fransız etkisi bu hamleyle silinirken İngilizler hakim unsur olarak ortaya çıkmaktaydı. İlerleyen süreçte İngilizleri dengeleyecek siyasi ve askeri bir güç kalmadığından dolayı İngiliz istekleri daha da artmış bunun üzerine Nizam kendi ordusunu dağıtmış ve İngiliz birliklerini finanse etmek için yıllık belli bir miktar haraç ödemeyi taahhüt etmiştir.[14] Fakat bu ittifak, Haydarabad'da ilerleyen yıllarda İngilizlerin etkisinin artmasına ve nihayetinde Haydarabad Nizamı'nın bağımsızlığını kaybetmesine yol açmıştır.

İngilizlerin tamamlayıcı ittifak sistemini kullandığı bir diğer yer Mysore Sultanlığı olmuştur. İngilizler, Tipu Sultan'ı 1799 yılında yapılan Dördüncü Anglo – Mysore Savaşı'nda yenilgiye uğrattıktan sonra Mysore Sultanlığı'nı doğrudan yönetim yerine dolaylı yönetmeyi tercih etmişlerdir. Bu bağlamda bir önceki Hindu Wodeyar Hanedanı'ndan dört yaşındaki III. Krishnaraja Wodeyar'ı yönetici olarak atayıp Mysore Sultanlığı'nı tamamlayıcı ittifak sistemine dahil etmişlerdir.[15] Kuzey Hindistan'ın zengin prensliklerinden olan Awadh (Oudh) Nawab'ı Saadat Ali Khan ise 1801'de imzaladığı Lucknow Antlaşması'yla birlikte İngilizlerin etkisi altına girerek topraklarının bir kısmını İDHŞ'ye devretmiş ve kalan bölgesinde İngiliz birliklerini barındırmayı kabul etmiştir.[16] Maratha Konfederasyonu'nun önemli prensliklerinden olan Peshwa, diğer prensliklere karşı İngilizlerden yardım istemiş ve yapılan savaşlarda İngilizler aldığı zaferler neticesinde hem birçok bölgeyi ele geçirmiş hem de buradaki prenslikleri Bağımlı ittifak sistemine dahil

[12] Sailendra Nath Sen, "Diplomatic Background of Subsidiary Alliance with the Nizam (1798)", *Proceedings of the Indian History Congress*, 48 (1987), s. 349.
[13] Callie Wilkinson, *Empire of Influence: The East India Company and the Making of Indirect Rule,* Cambridge: Cambridge Üniversitesi Yayınları, 2023, s. 47.
[14] Bipan Chandra, *History of Modern India,* Yeni Delhi, Orient BlackSwan, 2015, s. 77.
[15] Sekhar Bandyopadhyay, *From Plassey to Partition and After: A History of Modern India*, Yeni Delhi: Orient BlackSwan, 2015, s. 52-53.
[16] Tripti Singh ve Rajiv Kr. Sharma, "Development of Awadh under the Nawabs (1801 – 1858)", *International Advance Journal of Engineering, Science and Management (IAJESM),* 17/3 (2022), s. 300.

etmiştir.[17] Son olarak Bhopal Nawabı Nezir Muhammed Han, topraklarını Pindariler'e karşı korumak maksadıyla İngilizlerle anlaşma yaparak tamamlayıcı ittifak sistemine dahil olmuştur.[18] Bu örnekler, politikanın hem askeri tehdit hem de diplomatik baskı yoluyla nasıl uygulandığını göstermektedir.

Bağımlı ittifak sürecine bakıldığında İngilizlerin yerel hükümdarları ikna etmek için Marathalar veya Fransızlar gibi dış tehditlere karşı koruma vaadi, ekonomik baskılar ve savaş tehdidi gibi çeşitli gerekçeler kullandığı görülmektedir. Ancak sonuç her zaman aynı olmuştu: Prenslikler, ekonomik olarak tükenmiş, askeri ve politik olarak İngilizlere bağımlı hale gelmiştir. İngiliz Sömürge Temsilcisi'nin (Resident) varlığı, yerel yönetimlerin iç işlerine müdahalesini kolaylaştırmış ve hükümdarları birer kuklaya dönüştürmüştür. Görünüşte karşılıklı bir ittifak ilişkisi gibi sunulan bu sistem, gerçekte yerel yöneticilerin siyasi özerkliklerini büyük ölçüde ortadan kaldırmış ve İngilizlerin müdahale alanını yasal olarak genişletmiştir.

Post-kolonyal teori bağlamında değerlendirildiğinde, askeri ve siyasi bir strateji olarak öne çıkan Bağımlı İttifak Sistemi aslında "hegemonik bir maskeleme tekniği" olarak zikredilebilir. Edward Said'in *Oryantalizm* kuramında belirttiği gibi, Batı'nın Doğu'yu irrasyonel, istikrarsız ve kendi başına yönetim kuramayacak kadar kaotik olarak temsil etmesi, bu ittifakların "koruma vaadi" altındaki sömürgeci müdahalesine ideolojik bir meşruiyet zemini hazırlamıştır. İngilizler, Hindistan'daki yerel yönetimleri "kendi güvenliğini bile sağlayamayan" aktörler olarak konumlandırarak, onların adına hareket etme hakkını kendilerinde bulmuşlardır.

Gayatri Spivak'ın subaltern (Madun) anlayışı da Bağımlı ittifak sistemiyle egemenlik biçimi konusunda örtüşmektedir. Bağımlı ittifak dahilindeki yerel yöneticiler halklarını temsil ediyor gibi görünseler de aslında kendi kararlarını verememektedirler. Spivak'ın ünlü sorusuna (Madun konuşabilir mi?) atıfla söylenebilir ki; bu sistemdeki yöneticiler "konuşuyormuş" gibi görünseler de aslında sömürgeci söylemin sınırları

[17] Stewart Gordon, *the New Cambridge History of India: The Marathas, 1600-1818*, Editör: Gordon Johnson, Delhi: Cambridge Üniversitesi Yayınları, 2017, s. 175-176.
[18] Enver Konukçu, "Bopal", *Türiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 6 (1992), s. 283.

Vakanüvis

dışına çıkamazlar ve bu anlamda "konuşamazlar". Bu sistemde halkın sesi ne kendi yöneticileri tarafından ne de sömürgeci güç tarafından temsil edilmektedir. Aksine bu sesin duyulması sistematik biçimde engellenmiştir. Dolayısıyla Bağımlı ittifak, madunun sessizliğini sürdüren ve İngiliz çıkarlarını önceleyen bir sömürgeci strateji olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu noktada halk, yani Madun, Spivak'ın eleştirdiği gibi görünmez hale gelmektedir.[19]

Frantz Fanon'un sömürgeci şiddet ve yerel elitlerin yabancılaşması üzerine yaptığı analizler, Bağımlı İttifak Sistemi'nin yarattığı psikolojik tahribatı anlamlandırmak için kritik bir zemin sunar. Fanon'a göre sömürgeci, yerel yöneticiyi sadece askeri olarak değil, kendi toplumunun organik yapısından koparark da etkisizleştirir. Bu sistemde, kendi ordusunu dağıtıp İngiliz birliklerini finanse eden ve sarayında bir İngiliz mukimle yaşamak zorunda kalan hükümdar, Fanoncu anlamda kendi halkına yabancılaşmış bir aracı figüre dönüşmüştür. Artık meşruiyetini halkından değil, sömürgeci güçten alan bu yöneticiler, Fanon'un betimlediği gibi sömürge yönetiminin yerel birer uzantısı haline gelerek, sömürgeci sistemin devamlılığını sağlayan işlevsel birer enstrümana indirgenmişlerdir.

Homi Bhabha'nın "taklit" (mimicry) ve "hibritlik" kavramları, Bağımlı İttifak Sistemi ile dönüştürülen Hint saraylarındaki kültürel değişimi açıklamaktadır. Bhabha'ya göre sömürgeci, kendine benzeyen ancak asla 'tam olarak aynı' olmayan (almost the same, but not quite) özneler yaratmak ister. Bu sistemle birlikte yerel prensler, İngiliz diplomatik protokollerini benimseyen, İngiliz mukimlerle kaplan avına çıkan ve sömürgeci bürokrasiyle uyumlu hareket eden "hibrit" figürler haline getirilmiştir. Bu politik taklit süreci, hükümdarın geleneksel otoritesini aşındırırken onu sömürgeci otorite ile yerel halk arasında sıkışmış, bir konuma hapsetmiştir.

Sonuç olarak, Tamamlayıcı İttifak Sistemi, İngilizlerin Hindistan üzerindeki hegemonyasını askeri yollarla değil, ekonomik ve diplomatik yolla kurduğu bir egemenlik mekanizmasıdır. Post-kolonyal teori açısından "ötekini yönetilebilir kılma" stratejisinin bir aracı olmuştur.

[19] Gayatri Chakravorty Spivak, *Madun Konuşabilir Mi?,* Çev. Emre Koyuncu, Ankara: Dipnot Yayınları, 2016.

Siyasi işgale gerek duymadan bir bölgenin iç ve dış ilişkilerini kontrol altına almak, bu sistemin İngilizler açısından neden bu kadar etkili olduğunu açıklamaktadır. Dikkat edilmesi gereken önemli nokta ise Bağımlı İttifak Sistemi, post-kolonyal teorinin öngördüğü mutlak bir "irade gaspı" sonucunu her zaman tek taraflı üretmemiştir. Çünkü bazı yerel hükümdarlar bu ittifakı bölgesel rakiplerine karşı stratejik bir güvenlik kalkanı olarak kullanmaya çalışmışlardır. Ancak, bu pragmatik iş birliği çabalarına rağmen, sistemin nihai sonucu Spivakçı anlamda yerel öznelliğin sömürgeci idari aygıta devredilmesiyle sonuçlanmıştır.

Mirasın Geçersiz Kılınması Doktrini

19. yüzyılda İDHŞ'nin Hindistan'daki genişleme stratejilerinden biri olan *Mirasın Geçersiz Kılınması Doktrini*, 1848 yılında Genel Vali Lord Dalhousie tarafından geliştirilen ve 1856'ya kadar aktif şekilde uygulanan bir ilhak politikasıydı. Bu doktrin, varissiz ölen yerel hükümdarların topraklarının İDHŞ tarafından ilhak edilmesini sağlamış ve Hindistan'ın geleneksel miras pratiklerini hiçe sayarak sömürgeci toprak egemenliğini artırmıştır.[20] Esasında *Mirasın Geçersiz Kılınması Doktrini*, İngiliz feodal hukukundaki "escheat" ilkesine dayanmaktaydı. Bu ilkeye göre, bir vassalın doğrudan varisi olmadan ölmesi durumunda toprakları lorduna geri dönerdi (1319-1320).[21] Ancak Dalhousie, bu Avrupa kökenli kavramı Hindistan'a uyarlayarak, yerel prensliklerin geleneksel miras sistemlerine karşı bir silah haline getirmiştir. Hindistan'da hem Hindu hem de Müslüman topluluklarda hükümdarların biyolojik bir varis bırakmaması durumunda, evlat edinme yoluyla tahtın devamlılığının sağlanması köklü bir uygulamaydı. *Mirasın Geçersiz Kılınması Doktrini*, bu evlat edinmeleri tanımayı reddederek, varissiz ölen hükümdarların topraklarının İDHŞ'ye ilhak edilmesini meşru bir hale getirmiştir.[22]

Mirasın Geçersiz Kılınması Doktrini'nin en dikkat çekici uygulamaları, Satara (1848), Jhansi (1853), Nagpur (1854) ve Awadh (1856) gibi stratejik bölgelerde gerçekleşmiştir. Hint prensliklerinin bu yolla ilhak

[20] Barbara Metcalf ve Thomas Metcalf, *Modern Hindistan'ın Kısa Tarihi*, Çev. Zeynep Hale Akman, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2018, s. 108.
[21] *Origins and Development of Modern Escheat*, Columbia Law Review, 61/7 (1961), ss. 1319-1340.
[22] Michael Edwardes, *British India 1772-1947*, Yeni Delhi: Rupa Publications, 2019, s. 31.

edilmesi, hem siyasi haritayı hem de yerel halkın geleneksel otoriteyle kurduğu bağı köklü biçimde değiştirmiş ve kısa sürede sistematik bir genişleme stratejisine evrilmiştir.[23] Jhansi hükümdarı Raja Gangadhar Rao dizanteriden dolayı ölüm döşeğindeyken Anand Rao'yu[24] evlatlık edindiğini bir mektupla İngilizlere bildirdi. Ancak 1853'te öldüğünde Anand Rao'nun miras hakkı reddedilerek bölge İDHŞ tarafından ilhak edilmiştir (Srivastava, 460-461).[25] Nagpur'un ilhakı da benzer bir gerekçeyle 1854'te gerçekleşmiştir. Raja III. Raghuji 11 Aralık 1853 tarihinde ölünce geride herhangi bir varis bırakmamıştı. Bunun üzerine gerekli yazışmalar tamamlandıktan sonra 13 Mart 1854 tarihinde Nagpur İDHŞ kontrolüne girmiştir.[26] Awadh'ın 1856'daki ilhakı, resmi olarak Mirasın Geçersiz Kılınması Doktrini kapsamında olmasa da, bu politikanın yarattığı genişleme mantığından etkilenmiştir. 1801 ve 1837 yıllarında imzalanan antlaşmalar yoluyla tesis edilen İDHŞ üstünlüğü, Awadh'ın fiilî olarak Britanya egemenliği altına alınmasını teşvik etmiştir. Şirket, Avadh Nawabı'nın iç yönetim yetkisine, bu yetkinin Britanya'nın "iyi yönetişim" ilkeleriyle uyumlu olduğu sürece, koruma sağlama ve müdahale etmeme garantisi vermiştir. Ancak bu ilke, nihayetinde ilhakı meşrulaştıran bir gerekçeye dönüşmüştür. Lucknow'da görev yapan Albay William Henry Sleeman ile Binbaşı James Outram, Awadh Nawabı Wajid Ali Shah'ı (1847–1856) yolsuz, savurgan ve şiddete başvuran bir hükümdar olarak niteleyerek onun kötü yönetiminin ve devlet destekli şiddet uygulamalarının halkı yönetimden uzaklaştırdığını ileri sürmüşlerdir.[27]

Post-kolonyal teori açısından bakıldığında bu politikayı, sadece toprakla ilgili bir duruma indirgemek yetersiz kalacaktır. Hintlilere özgü miras sisteminin yok sayılmasını kültürel bir müdahale biçimi olarak değerlendirmek gerekmektedir. Gayatri Spivak'ın "sessizleştirilmiş

[23] Sir Alfred Lyall, *the Rise and Expansion of the British Dominion in India*, Yeni Delhi: Omsons Publications, 1999, s. 328.
[24] Bazı kaynaklarda Damodar Gangadhar Rao olarak geçmektedir.
[25] Satya Prakash Srivastava, "the Jhansi State and Its Annexation", *Proceedings of the Indian History Congress*, 7 (1944), ss. 457-465.
[26] Shubha Johari, "Annexation of Nagpur", *Proceedings of the Indian History Congress*, 68 (2007), s. 547.
[27] Matthew Stubbings, "British Conservatism and the Indian Revolt: The Annexation of Awadh and the Consequences of Liberal Empire, 1856–1858", *Journal of British Studies,* 55 (2016), s. 730.

özne" kavramı, burada somut olarak karşımıza çıkmaktadır. Yerel miras sistemleri, evlatlık edinme geleneği ve aile yapıları, "geçersiz" ve "rasyonel olmayan" gerekçelerle yok sayılmıştır.[28] Sömürgeci mantık, Batı'nın hukuk anlayışını evrenselleştirerek yerel sistemleri "düzenlenmesi gereken sapmalar" olarak görmüştür. Ayrıca belirtmek gerekir ki erkek bir varis olmasa bile kadınların, eşlerin ya da annelerin bu görevi üstlenebilecek bir potansiyele sahip olduklarını Hint tarihinde görmekteyiz. Örneğin Raziye Sultan bunlardan bir tanesiydi. Fakat, Spivak'ın sati örneğinde olduğu gibi, İngilizler yerli kadınları "kurtarmak" adına müdahalelerde bulunurken, bu kadınların kendi özneliklerini tamamen silmişlerdir. Benzer şekilde, *Mirasın Geçersiz Kılınması Doktrini* ile yerel kadınlar – örneğin saray kadınları, anneler veya potansiyel yönetici figürler – siyasi sahneden tamamen dışlanmıştır. Burada hem cinsiyet temelli hem de sınıfsal bir sessizleştirme söz konusudur.

Ayrıca Homi Bhabha'nın farklılık siyaseti (politics of difference) kavramı, bu doktrinin meşrulaştırılmasında kullanılan dilin analizinde önemlidir. Mirasın Geçersiz Kılınması Doktrini, yerel halkın geleneksel yönetim anlayışının "yetersizliği" üzerine inşa edilmiş, İngiliz idaresi ise "istikrar getiren", "bilgili" ve "yetkili" bir müdahale olarak sunulmuştur.[29] Bu, post-kolonyal söylemin tipik bir örneği olagelmiştir. "Bozulmuş yerli yönetim" söylemi, sömürgeciliği kurtarıcı ve düzenleyici bir güç olarak karşı tarafa sunmuştur. Prensliklerin ilhakı, diğer yerel yöneticilere bir uyarı niteliği taşımış ve İngiliz otoritesine boyun eğme baskısını artırmıştır. *Üstünlük ilkesi*nin bir uzantısı olarak, *Mirasın Geçersiz Kılınması Doktrini*, Hindistan'daki tüm prensliklerin nihai olarak İngilizlere tabi olduğunu/olabileceğini iddia eden bir hegemonya söylemini güçlendirmiştir. Ancak bu süreç, yerel elitlerin ve halkın gözünde İngiliz yönetiminin meşruiyetini zaman içerisinde sorgulanır hale getirmiştir. Jhansi Kraliçesi Lakshmibai'nin ve Awadh'ın 1857 Hint Direnişi'nde[30] öne saflarda yer alması, Mirasın Geçersiz Kılınması

[28] Spivak, *a.g.e.*

[29] Bhabha, *a.g.e.,* s. 95.

[30] 1857 yılında gerçekleşen olaylar, sömürgeci arşivlerde ve ana akım İngiliz tarih yazımında sıklıkla "isyan" (mutiny veya rebellion) olarak nitelendirilmektedir. Ancak "isyan" terimi, Oryantalist bir bakış açısıyla olayı yalnızca merkezi otoriteye karşı bir "disiplinsizlik" veya "başkaldırı" seviyesine indirgeyerek küçülten sömürgeci bir

Vakanüvis

Doktrini'nin siyasi bir hamle olmanın ötesinde yerli halkın meşruiyet algısını ve onurunu sarsan derin bir müdahale niteliği taşıdığını kanıtlamaktadır. Söz konusu politikanın yarattığı bu tahribat, hem yöneticilerin hem de halkın duyduğu kolektif hoşnutsuzluğu somut bir direniş aracına dönüştürmüştür.[31]

Edward Said'in *Oryantalizm* kuramı bağlamında İngilizler, Hint veraset geleneklerini "istikrarsız, hukuki dayanaktan yoksun ve keyfi" olarak kurgulayıp buna karşılık sömürgeci hukuku "rasyonel ve evrensel bir norm" olarak dayatmışlardır. Bu süreçte yerel hukuk sistemleri sömürgeci müdahaleye muhtaç birer "kaos alanı" olarak temsil edilirken, sömürge yönetimi bu kaosu düzenleyen uygarlaştırıcı bir güç maskesiyle hareket etmiştir. Frantz Fanon'un sömürgeci şiddet ve kültürel yabancılaşma üzerine yaptığı analizler de, bu doktrinin toplumsal sonuçlarını anlamlandırmak adına kritik bir zemin sunmaktadır. Fanon'a göre sömürgeci güç, yerel halkın geçmişini silerek kültürel sürekliliklerini engellemiştir. Mirasın Geçersiz Kılınması Doktrini, hanedanların biyolojik ve kültürel devamlılığını yasal yollarla sonlandırarak yerel yöneticileri tarihsizleştirmiş ve köklerinden kopartmıştır. Bu durum, sömürge altındaki öznenin sadece mülksüzleşmesine yol açmamış, Fanoncu anlamda sömürgeci sisteme karşı duyulan kolektif öfkeyi ve onur kırıklığını tetikleyerek 1857 Büyük Direnişi'ni besleyen psikolojik zemini oluşturmuştur.

Sonuç olarak bu doktrin, makalenin ana iddiasıyla uyumlu olarak Bağımlı İttifak Sistemi ile askeri gücü kırılan ve Siyasi Temsilcilik Sistemi ile iç işleyişi gözetim altına alınan prensliklerin, nihai olarak "yasal" yollarla yutulmasını sağlayan tamamlayıcı bir mekanizma işlevi görmüştür. Özellikle bu değerlendirmeyi yaparken dikkat edilmesi gereken husus ise doktrin uygulanırken her vakanın sömürgeci bir kurgudan ibaret olmadığını bilmektedir. Yerel saraylardaki yönetim

terminolojidir. Bu çalışma, söz konusu terminolojiyi ve beraberinde getirdiği epistemolojik şiddeti reddederek bu süreci halkın ve yerel yöneticilerin kolektif özgürlük arayışını temsil eden bilinçli bir "direniş" ve bir "bağımsızlık mücadelesi" olarak tanımlamaktadır. Bu tercih, makalenin post-kolonyal teorik çerçevesiyle uyumlu olarak, sömürgeci söylemin inşa ettiği "kaos" anlatısına karşı yerel öznenin iradesini ve direnişini ön plana çıkarma amacını taşımaktadır. Bu doğrultuda, sömürgeci literatürün aksine "1857 Hint Direnişi" ifadesi bilinçli olarak tercih edilmiştir.

[31] Bhabha, *a.g.e.,* s. 175.

krizleri ve veraset çıkmazları İngiliz otoritesine aradığı fırsatı sunmuş ve İngilizler bu krizleri Fanoncu bir "tarihsizleştirme" aracına dönüştürerek, yerel krizleri sistemli bir ilhak stratejisinin parçası haline getirmiştir.

Siyasi Temsilcilik Sistemi

Siyasi Temsilcilik Sistemi, İDHŞ'nin Hindistan'daki siyasi denetimini derinleştirmek için geliştirdiği, askeri müdahale veya açık ilhak yerine, yerel yönetimlerin iç işleyişini sürekli gözetim altında tutmaya dayalı bir stratejiydi. Özellikle 1764 yılındaki Buxar Savaşı'ndan sonra kalıcı bir yapıya bürünen bu sistem; ilk olarak Murshidabad, ardından Lucknow ve Haydarabad saraylarında kurumsallaşarak zamanla kıtanın geneline yayılmıştır.[32] Sistem temel olarak, İngilizlerin yerel prensliklerin saraylarına bir "resident" (sömürge temsilci)[33] sıfatıyla bir temsilci atamasına dayanmaktaydı. Sömürge temsilcileri, resmî olarak danışman sıfatıyla bulunsalar da fiiliyatta prensliklerin dış ilişkilerini yönlendirmiş, iç karar alma süreçlerine müdahale etmiş ve yerel yöneticilerin eylemlerini İngiliz çıkarları doğrultusunda sıkı bir denetim altında tutmuşlardır. İDHŞ'nin Hindistan'daki bu dolaylı yönetimi, yargıçlar veya vergi memurları gibi bürokratik figürler yerine, ihtişamlı konaklarda yaşayan, krallarla birlikte kaplan avına çıkan ve şehir sokaklarında süslü fillerin sırtında görkemli geçit törenlerine katılan "Siyasi Temsilci" figürü üzerinden yürütülmüştür. Bu sembolik güç gösterileri temsilcinin saraydaki nüfuzunu pekiştirirken; sömürgeci otoritenin yerel aktörlerle yürüttüğü direnç ve pazarlık sürecini de kurumsallaştırmıştır.[34]

Siyasi Temsilcilik sisteminin gelişimindeki en radikal dönüşüm ise temsilci kadrosunun sınıfsal yapısında yaşanmıştır. Michael H. Fisher'ın vurguladığı üzere, sistemin erken dönemlerinde sivil memurlar ağırlıktayken, 1798 sonrası genişleme evresinde yönetim "Political Line" (Siyasi Hat) olarak adlandırılan ve askeri kökenli subayların domine ettiği bir yapıya evrilmiştir. Bu personel değişikliği, sömürge yönetiminin

[32] Michael H. Fisher, "Indirect Rule in the British Empire: The Foundations of the Residency System in India (1764-1858)", *Modern Asian Studies*, 18/3 (1984), s. 399.

[33] İngilizce'de Resident olarak adlandırılan bu kişiler İDHŞ'nin temsilcisi olarak görev yaptıklarından metinde Sömürge Temsilcisi olarak Türkçe'ye çevrilmesi uygun görülmüştür.

[34] Callie Wilkinson, *The Residents of the British East India Company at Indian Royal Courts, c. 1798-1818*, Basılmamış Doktora Tezi, Cambridge 2017, s. 2.

Vakanüvis

karakterini de dönüştürmüştür. Askeri disiplinden gelen bu görevliler, sivil memurlara kıyasla daha düşük maliyetli olmalarının yanı sıra, yerel saraylarla olan ilişkilerde daha katı ve tavizsiz bir tutum sergileyerek denetim aygıtını sistemli bir baskı mekanizmasına dönüştürmüşlerdir.[35]

Post-kolonyal teori açısından Siyasi Temsilcilik Sistemi, doğrudan işgalin yerini alan gözetim temelli bir iktidar formu olarak analiz edilmelidir. Michel Foucault'nun "panoptikon" kavramı ile sömürge temsilcisi sistemi arasında doğrudan bir ilişki kurulabilir. Panoptikon hapishane modeli modern toplumlarda iktidarın nasıl işlediğini gösteren bir metafordur. Buna göre Panoptikon'un merkezinde bir gözetleme kulesi ve etrafında hücreler bulunmaktadır. Gözetleyici, içerideki herkesi görebilir, ancak gözetlenen gözetleyenin ne yaptığını tam olarak bilemez. Bu belirsizlik bireyi sürekli denetlendiğini düşündürüp otoriteye boyun eğmesiyle sonuçlanır. Nihayetinde itaat ve disiplin içselleştirilir. Bu bağlamda incelendiğinde siyasi temsilcinin her zaman orada olması, prenslikler üzerinde sürekli bir izlenme hissi yaratmış, yerel yöneticiler gözetlenip gözetlenmediklerini bilmeden her an denetleniyormuş gibi davranmak zorunda kalmıştır. Böylece otosansür ve içselleştirilmiş itaat ortaya çıkıp İngilizlerin çıkarlarına uygun hareket edilmiştir.[36]

Bu durum, Frantz Fanon'un sömürgeciliğin bireyin ruhsal dünyasında yarattığı parçalanma analizini de doğrulamaktadır. Buna göre sömürülen halk kendi değerlerinden uzaklaşmış, aşağılık duygusu hissetmeye zorlanmış ve batı kültürünün üstün olduğuna inanmaya başlamıştır. Bu yaklaşımı sömürge temsilcisi sistemine uyarladığımızda ise, halkın kendi yöneticilerinin bağımsız kararlar veremediğini görmesiyle, siyasi ve kültürel olarak bir yetersizlik ve değersizlik hissi ortaya çıkmıştır. Yerel yöneticilerin halkları gözünde güvenilirliğini yitirmesiyle egemen olan gücün artık İngilizler olduğunu kanıksamaya başlamışlardır. Böylece zihin dünyaları bir bakıma sömürgeciliği kabul etmeye evrilmiştir.

[35] Fisher, a.g.m., s. 408-410.

[36] Michel Foucault, *Hapishanenin Doğuşu*, Çev. M. Ali Kılıçbay, Ankara: İmge Yayınevi, s. 251.

Edward Said'in perspektifinden bakıldığında ise siyasi temsilciler, "doğulu hükümdarın irrasyonelliğini" kontrol eden rasyonel akıl olarak konumlandırılmıştır. Temsilcinin varlığı, yerel otoritenin yetersizliğini her an hatırlatan canlı bir Oryantalist temsil işlevi görmüştür. Sonuç olarak Residency Sistemi, İngiliz sömürgeciliğinin doğrudan işgalden çok, siyasal gözetim ve içerden denetim yoluyla işleyen yeni bir egemenlik formuna dönüşmesinin tipik bir örneğidir. Yerel yöneticilerin sembolik mevcudiyeti korunmuş, ancak karar alma yetkileri büyük oranda devre dışı bırakılmıştır. Bu sistem, hem post-kolonyal kuramın vurguladığı "temsiliyetin tahakkümle kesiştiği" bir mekanizma hem de emperyalist ekonomik sömürünün kurumsal alt yapısıdır.

Kalıcı Yerleşim Sistemi

Kalıcı Yerleşim Sistemi, 1793'te Lord Cornwallis tarafından Bengal'de yürürlüğe konan bir arazi gelir sistemiydi. Bu politika ile birlikte arazi gelirleri sabit bir miktarda kalıcı olarak belirlenerek zamindar adı verilen toprak sahipleri tarafından İngilizler adına vergi toplanmıştır. Aynı zamanda zamindari sistemi olarak da bilinen bu sistemin bir takım amaçları da bulunmaktaydı. Bunlardan ilki İngilizlerin kendilerine sadık bir yerel soylu sınıf yaratarak olası direnişlerin önüne geçebilmekti. İkinci neden ise şirketin Hint topraklarında ve Avrupa devletleriyle olan askeri mücadelesinde ihtiyaç duyduğu maddi kaynağı düzenli bir para akışıyla garanti altına almaktı. Üçüncü neden ise tarımsal üretimin artırılmasına yönelikti.[37] Toprak mülkiyetini ve vergi ilişkilerini kökten değiştiren bu politika, ekonomik bir düzenlemenin ötesine geçerek Hindistan'ın toplumsal yapısını İngiliz çıkarları doğrultusunda yeniden inşa eden bir mühendislik projesine dönüşmüştür.

1757-1857 döneminde, Kalıcı Yerleşim Sistemi sayesinde elde edilen istikrarlı gelir İDHŞ'yi ekonomik olarak güçlendirirken şirketin askeri ve idari genişlemesine de katkı sağlamıştır. Öte yandan vergileri toplamakla görevli zamindarların İngiliz sistemine eklemlenmesiyle Böl ve Yönet stratejisi bir bakıma uygulanmış ve toplumsal hiyerarşi İngiliz çıkarlarına göre pekiştirilmiştir. İDHŞ kendine itaatkar zamindar sınıfını oluştururken, geleneksel Hint köy sistemini ortadan kaldırmış ve toplumun üretim ilişkilerini sınıfsal ayrımlara göre yeniden

[37] Chandra, *a.g.e.,* s. 104-105.

Vakanüvis

şekillendirmiştir. Böylece İngilizler, hem vergi tahsilatını daha öngörülebilir hale getirmiş hem de sömürge yönetimi için sadık bir yerli ara sınıf inşa etmiştir.[38] Belirlenen sabit vergiyi ödeyemeyen zamindarların mülklerine el konulması zamindarları sömürgeci otoriteye mutlak surette bağımlı kılmıştır.[39] Köylüler üzerindeki ağır vergi yükü ve akabinde gelişen köylü ayaklanmaları, üretim krizleri ve kıtlıklar genellikle "yerli yöneticilerin beceriksizliği" olarak sunulmuş, İngiliz müdahalesi ise "düzen getirici" olarak meşrulaştırılmıştır.

Bu sistemin post-kolonyal teori açısından değerlendirilmesi, özellikle Gayatri Spivak'ın "sömürgeleştirilmiş bilgi sistemleri" eleştirisiyle birlikte anlam kazanmaktadır. İngilizler, Hindistan'daki geleneksel mülkiyet ve toplumsal aidiyet biçimlerini geçersiz ilan ederek, yerli halkın toprakla olan tarihsel ve kültürel bağlarını koparmıştır. Spivak'ın "Subaltern konuşabilir mi?" sorusu burada doğrudan geçerlidir. Zira bu sistemde köylüler özne olmaktan çıkarılmıştır. Toprak üzerindeki haklar, yerel halkın geleneksel, kolektif ilişkileri göz ardı edilerek, zamindar adı verilen yerel toprak ağalarına verilmiştir. İngilizler bu zamindarları "doğal liderler" olarak tanımlamış, ancak bu sınıf genellikle yerel halktan uzak, sömürge düzenine entegre elitler olarak görevlerini yerine getirmiştir. Böylece köylüler sadece ekonomik sömürüye değil, aynı zamanda temsil haklarının ellerinden alınmasına da maruz kalmışlardır. Spivak'ın ifadesiyle, köylüler bu düzende konuşamaz; çünkü onları temsil eden sınıf da, onları baskılayan iktidarın aracıdır. Kalıcı Yerleşim Sistemi, bu nedenle, sadece ekonomik bir reform değil, aynı zamanda yerel bilgi sistemlerini silen ve kendi epistemolojisini dayatan bir tahakküm biçimi olarak okunmalıdır.

Edward Said'in "Batı'nın Doğu'yu yönetilmesi gereken kaotik bir alan olarak inşa etmesi" fikri, burada ekonomik biçimde karşımıza çıkmaktadır. Hint toplumunun irrasyonel ve düzensiz olduğu fikrinden hareketle İngilizler rasyonel ve kalıcı bir sistem kurduğunu iddia etmiştir. Oryantalist söylemin tipik bir ürünü olarak Hint toprak sistemi "kaotik" gösterilerek, yerine "modern Batılı" bir sisteme geçilmiştir. Böylece

[38] Ramkrishna Mukherjee, *the Rise and Fall of the East India Company*, Berlin: VEB Deutscher Verlag der Wissenschaften, 1955, s. 240.

[39] Irfan Habib, "Colonialization of the Indian Economy, 1757 – 1900", *Social Scientist*, 3/8 (1975), s. 27.

İngilizler, kendi müdahalelerini kurtarıcı ve düzen getirici bir anlatı üzerinden meşrulaştırmışlar ve bu durum oryantalist söylemin kurumsallaştığı bir alana dönüşmüştür. Said'in belirttiği gibi, bu tür müdahaleler yalnızca pratik bir yönetim tercihi değil, aynı zamanda sömürgeci iktidarın ideolojik altyapısını oluşturan kurgulardır. Hindistan'ın kendi tarihsel-toplumsal gerçeklikleri bu sistemde yok sayılmış, yerine Batı'nın tasarımı olan yeni bir "bilimsel" yapı getirilmiştir.

Homi K. Bhabha'nın post-kolonyal teoriye kazandırdığı "mimikri" ve "melezlik" (hybridity) kavramları, sömürge yönetimlerinin iktidarını sürdürürken nasıl çelişkili ve ikircikli stratejiler kullandığını açıklamaktadır. Kalıcı Yerleşim Sistemi bağlamında bu kavramlar, zamindarların konumuyla yakından ilişkilidir. İngilizler, bu yerel toprak sahiplerini hem yönetimin taşıyıcısı hem de yerli halkla aralarındaki kültürel köprü olarak konumlandırmışlardır. Zamindarlar, İngiliz değerlerini, mülkiyet anlayışını ve otorite biçimini benimseyerek bir anlamda sömürgeci söylemi "taklit eden" bir sınıfa dönüşmüşlerdir. Ancak bu taklit hiçbir zaman tam anlamıyla özdeş olmamıştır. Zamindarlar ne tam olarak İngiliz ne de halktan biri olabilmişlerdir. Bu durum, Bhabha'nın "noksan taklit" (almost the same but not quite) olarak adlandırdığı melez kimliğin tipik bir örneğidir. Zamindarların bu konumu, İngiliz iktidarını yerel düzlemde kalıcı ve etkili kılmış, ancak aynı zamanda toplumsal çelişkileri de derinleştirmiştir. Melez sınıflar sayesinde sömürgeci iktidar, hem yerelleşmiş hem de uzak kalmıştır. Bu ikircikli yapı, koloninin içinde kimlik krizleri, otorite sorunları ve uzun vadeli kültürel çatışmalar üretmiştir.

Frantz Fanon sömürgeciliği sadece ekonomik bir baskı biçimi değil, aynı zamanda derin bir ruhsal ve toplumsal deformasyon süreci olarak tanımlamaktadır. Kalıcı Yerleşim Sistemi, Hint köylüsünü geleneksel kolektif üretim ilişkilerinden koparark, onu bireysel mülkiyete dayalı bir piyasa düzenine zorlamıştır. Bu geçiş, sadece ekonomik bir dönüşüm değil, aynı zamanda köylünün toplumsal kimliğinde ve öz saygısında derin yaralar açan bir dönüşümdür. Fanon'un *Yeryüzünün Lanetlileri* adlı eserinde belirttiği gibi, sömürge yönetimi altındaki birey zamanla kendi kültürünü küçümseyip sömürgecinin değerlerini içselleştirir. Kalıcı Yerleşim uygulaması da tam olarak bu tür bir içselleştirme sürecine

neden olmuştur. Köylüler artan vergiler, borçlar ve toprak kaybı karşısında çaresizleşmiş; aidiyet ve dayanışma duygusu zayıflamıştır. Toplumsal parçalanma, yalnızca ekonomik değil, psikolojik bir kırılma da yaratmıştır. Fanon'a göre bu, sömürgeleştirilen bireyin iç dünyasında derin bir travma ve yabancılaşma üretir. Kalıcı Yerleşim bu yönüyle, sadece toprağın değil, zihnin de sömürgeleştirildiği bir şiddet rejimi olarak değerlendirilmelidir.

Sonuç olarak Kalıcı Yerleşim Sistemi, ekonomik sömürünün toplumsal ve ruhsal yapıları yeniden tasarlayarak kalıcılaştığı bütüncül bir tahakküm mekanizmasıdır. Ancak söylemek gerekir ki, Kalıcı Yerleşim Sistemi, bilinçli bir ekonomik yıkım projesi değildir. Sömürgeci yönetimin tarımsal modernleşme ve mülkiyet güvenliği konusundaki varsayımlarının bir ürünü olarak da okunmalıdır. Ancak uygulama safhasında bu varsayımlar, Said'in vurguladığı Oryantalist bir mülkiyet anlayışına evrilerek Hint köylüsünün tarihsel haklarını yok sayan bir şiddet rejimine dönüşmüştür.

Böl ve Yönet

Böl ve Yönet politikası, farklı etnik, dinsel ve toplumsal gruplar arasında tarihsel gerilimleri körükleyerek veya yeniden ortaya çıkartarak, ortak direniş ihtimalini zayıflatmayı ve bölünmüş yapılar üzerinden sömürgeci yönetimi kalıcılaştırmayı amaçlayan bir stratejidir. Richard Morrock'un tasnifiyle bu yaklaşım; fethedilen nüfus içerisinde yapay farklılıklar yaratılmasını, mevcut ayrımların sömürgeci menfaatler doğrultusunda siyasallaştırılmasını ve bu gerilimlerin post-kolonyal döneme sirayet edecek şekilde kurumsallaştırılmasını içeren sistematik bir süreçtir.[40] İDHŞ, bu stratejiyi 1757-1857 döneminde toplumsal düzlemde hegemonyasını tesis etmek amacıyla temel bir aygıt olarak kullanmıştır. Ancak Kolonileşme sonrası Güney Asya'daki çatışmaların büyük bir sebebi de bu politikanın bir sonucu olarak ortada durmaktadır.

Böl ve Yönet politikası, resmi bir doktrin olmaktan ziyade, İngilizlerin Hindistan'daki yönetim pratiği olarak ortaya çıkmış pragmatik bir yaklaşımdır. Kökenleri, 1757'de Plassey Savaşı'nda İngilizlerin Bengal Nawab'ı Siraj-ud-Daulah'ı yenmek için ordu komutanı Mir Jafar ile ittifak

[40] Richard Morrock, "Heritage of Strife: The Effects of Colonialist "Divide and Rule" Strategy upon the Colonized Peoples", *Science & Society*, 37/2 (1973), s. 130.

Vakanüvis

kurmasına kadar uzanmaktadır. Aynı şekilde 1799 IV. İngiliz – Maysor Savaşı'nda Maysor hükümdarı Tipu Sultan'ın Bakanı olan Mir Sadık İngilizlerle anlaşarak Tipu Sultan'a ihanet etmiş ve İngilizlerin bu zaferle güney Hindistan'a yerleşmesinin önü açılmıştır. Bu isimlerin Hint toplumsal hafızasında ve Muhammed İkbal gibi şairlerin eserlerinde "insanlığa ve vatana utanç vesilesi" olarak kodlanması, sömürgeci stratejinin yarattığı ahlaki ve toplumsal tahribatın derinliğini göstermektedir.[41] Böl ve Yönet politikasının en çarpıcı uygulaması, Hindu ve Müslüman topluluklar arasındaki gerilimlerin körüklenmesi olmuştur. 1757-1857 döneminde bu ayrışma henüz 19. yüzyıl sonlarındaki kadar keskin olmasa da, İngilizler bu potansiyeli erken bir aşamada fark etmiş ve kullanmıştır. Örneğin, 1772'de Warren Hastings'in Bengal'de Hindu ve Müslümanlar için ayrı hukuki sistemler getirmesi, dini kimliklerin idari düzeyde ayrıştırılmasının ilk adımıydı. Özellikle 1830'lardan itibaren, İngiliz eğitimi ve misyoner faaliyetleri, İngilizlerin Hindu reform hareketlerini (örneğin, Brahmo Samaj) desteklemesi, Müslüman topluluklarda dışlanma algısını güçlendirerek Hindu-Müslüman ayrışmasını daha da derinleştirmiştir. Bu, toplulukların birbirinden bağımsız bir şekilde İngiliz otoritesine tabi olmasını sağlamış ve ortak bir direniş olasılığını zayıflatmıştır.[42]

---

[41] Hindistan siyasi tarihinde Mir Cafer (Bengal) ve Mir Sadık (Dekkan/Mysore), sömürgeci güçlerle iş birliği yaparak yerli yönetimlerin çöküşüne zemin hazırlayan ihanet figürleri olarak toplumsal belleğe kazınmıştır. Ünlü şair Muhammed Iqbal şiirinde bu iki ismi "Jafar az Bengal, wa Sadiq az Dakkan; nangi aadam, nangi Deen, nangi watan!" (Bengal'den Cafer ve Dekkan'dan Sadık; insanlığın, dinin ve vatanın utanç kaynağıdırlar) dizeleriyle ebedileştirmiştir. Ml Muhammad Badsha (Ed.), "Islam in Bangladesh", *Islamic Focus*, 154, 2024, s. 6. Bu tarihsel figürlerin isimleri, günümüz Hindistan halk ağzında doğrudan "hain" veya "güvenilmez kişi" anlamında birer sıfat/deyim olarak yerleşmiştir. Hindistan'da bulunduğum sırada halk arasında kullanılan birkaç cümleye şahit oldum. Bunlar;

- Tum hamari qawm ke Mir Jafar aur Mir Sadiq ho. (Milletimizin Mir Cafer'i ve Mir Sadık'ısın. Sen toplumumuzun hainisin).
- Hamari qawm mein bahut saare Mir Jafar aur Mir Sadiq hain. (Bizim toplumumuzda pek çok Mir Cafer ve Mir Sadık var).
- Tum Mir Jafar ho, main tum pe bharosa nahi kar sakta. (Sen bir Mir Cafer'sin, sana güvenemem).

[42] Emre Yürük, "18. ve 19. Yüzyıllarda Hint Altkıtasında Müslümanların Eğitim Öğretim Meselesi: Oryantalizm – Evanjelizm Mücadelesi ve Medreselerde Ekolleşme", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 20/2 (2020), ss. 1485-1514.

Vakanüvis

Müslüman – Hindu ayrılıkları dışında İngilizler Maratha liderler arasındaki iç çekişmeleri iyi değerlendirip prenslikler arasında rekabeti teşvik ederek, bunların birleşik bir cephe oluşturmasını önlemiştir.[43] Benzer şekilde, yerel ayaklanmalar (örneğin, 1806 Vellore İsyanı) genellikle izole kalmış ve geniş bir koalisyona dönüşememiştir.[44] İngilizler mevcut ayrılıkları kullanmakla kalmamış aynı zamanda yeni sosyal/etnik kategoriler/kimlikler üretmiş, farklı idari yapılar, vergi sistemleri, hukuki düzenlemeler getirip bunu kurumsallaştırmış, oluşturdukları Sepoy ordusunda da olası isyana karşı farklı toplulukları denge unsuru olarak kullanmışlardır. Böylece Hint topraklarında kendilerine karşı potansiyel ittifakları engellemişlerdir.[45] Bu strateji, İngilizlerin sınırlı askeri kaynaklarla geniş bir coğrafyayı kontrol etmesini mümkün kılmıştır.

Spivak'ın perspektifinden "böl ve yönet" politikası, sömürge iktidarının subaltern sınıfları (kastlar, etnik gruplar, kadınlar, alt tabakalar) birbirine karşı konumlandırarak onları kolektif direnişten uzaklaştırma stratejisidir. Kast, din, dil ve etnik ayrımlar üzerinden yapılan bu parçalama, Spivak'ın "epistemik şiddet" adını verdiği durumla paralellik göstermektedir. Hint halkları, sömürge yönetimi tarafından yalnızca fiziksel değil, anlatısal ve kültürel olarak da ayrıştırılarak "konuşamaz" hale getirilmiştir. Her grup, diğerinin temsilini İngilizlerin ürettiği bilgiye göre anlamış, böylece yerli özne kendi kimliğini bile kolonici bakışla tanımlamak zorunda kalmıştır. Hatta bu durum yukarıda belirtildiği gibi sömürge sonrası dönemde de etkisini devam ettirmiştir. Edward Said'in *Oryantalizm* söyleminin de Böl ve Yönet stratejisinin pratiğe dökülmüş hali olduğu söylenebilir. Müslüman-Hindu, üst kast-alt kast gibi yapay ayrımlar derinleştirilerek, Doğu'nun doğal olarak bölünmüş olduğu imajı pekiştirilmiş, böylece İngiliz egemenliği "barış sağlayıcı" gibi sunulmuştur. Said'in Oryantalizm teorisine göre bu tür taktikler, emperyal gücün yalnızca silahla değil, söylemle egemenlik kurduğunu göstermektedir. Homi Bhabha'nın post-kolonyal teori çerçevesinde geliştirdiği "farklılık siyaseti" (politics of difference) kavramı, bu politikayı anlamak açısından oldukça

[43] Mukherjee*, a.g.e,* s. 160.
[44] P. Chinnian, *the Vellore Mutiny – 1806*, Basılmamış Doktora Tezi, Mysore 1980, s. 364.
[45] Neil Stewart, "Divide and Rule: British Policy in Indian History", *Science & Society*, 15/1, (1951), ss. 49–57.

Vakanüvis

açıklayıcıdır. Bhabha'ya göre sömürgeci iktidar, farklılıkları bastırmaz, aksine sömürgeci otorite, ayrımlar, bireyselleştirmeler ve kimlik etkileri üretmeyi gerektirir ve bu farklılıklar üzerinden kendi meşruiyetini kurar.[46] İngilizler de Hindistan'da dinsel, dilsel ve kast temelli farkları "doğal ayrılıklar" gibi sunarak, bu bölünmeleri sistematik biçimde kurumsallaştırmıştır.

Sonuç olarak, böl ve yönet politikası, İngiliz sömürgeciliğinin yalnızca askeri ve ekonomik değil, toplumsal dokuyu parçalayarak güç elde eden bir sistem olduğunu gösteren çarpıcı bir örnektir. Post-kolonyal kuramın kavramsallaştırdığı gibi, bu politika farklılık üretimini iktidarın sürdürülebilirliği için bir araç olarak gören bir hegemonya biçimidir. İngilizlerin Hint alt kıtasında uyguladıkları Böl ve Yönet stratejisini değerlendirirken dikkat edilmesi gereken en önemli hususlardan biri, İngilizler Hindistan'da olmayan dinsel veya toplumsal gerilimleri yoktan var etmediğidir. Aksine mevcut farklılıkları sömürgeci bir "farklılık siyasetine" (Bhabha) çevirerek bu gerilimleri kurumsallaştırmıştır. Dolayısıyla bu politika, mevcut toplumsal yapıyı toptan bir icat değil, var olan çeşitliliğin sömürgeci iktidarın bekası için radikal bir şekilde siyasallaştırılmasıdır.

Üstünlük İlkesi

İngilizlerin Hindistan'daki tüm yerel hükümdarlara karşı "üstün güç" (paramount power) olduğunu iddia ettiği Üstünlük İlkesi, genellikle yazılı olmayan bir hegemonya politikası olup İDHŞ'nin Hindistan'daki tüm sömürge politikalarının arkasında yatan egemenlik doktrinidir. Bu ilke, yerel hükümdarların "kendi topraklarında yetkili olduklarını ama nihai egemenin İngilizler olduğunu" varsayan bir hukuk-dışı ancak siyasal olarak mutlak bir kavramdır.[47] İngilizlerin zamanla geliştirdiği bir yönetim pratiği ve söylemi olarak ortaya çıkan bu ilkenin kökenleri, 18. yüzyılın sonlarında İDHŞ'nin yerel prensliklerle ilişkilerinde belirsiz bir üstünlük pozisyonu iddia etmeye başlamasına dayanmaktadır. Ancak, ilke, 19. yüzyılın ilk yarısında, özellikle Lord Hastings (1813-1823) ve Lord Dalhousie (1848-1856) yönetimlerinde daha net bir şekil almıştır. İngiliz yönetimi Hindistan'daki tüm yerel prensliklerin yalnızca "vasal" olduğu,

[46] Bhabha*, a.g.e.,* s. 217.
[47] Metcalf ve Metcalf, *a.g.e*., s. 106–108.

Vakanüvis

"bağımsızlıklarının İngiliz üstünlüğünü tanıma koşuluyla" var olabileceği şeklinde bir ilişki modeli geliştirmiştir.[48]

Üstünlük İlkesi'nin en belirgin özelliği, yerel hükümdarlarla kurulan asimetrik güç ilişkisidir. Prenslikler, kağıt üzerinde iç işlerinde özerk kabul edilse de, pratikte İngiliz sömürge temsilcileri aracılığıyla sıkı bir denetim altında tutulmuştur. Bu denetim, hükümdarların politik kararlarını İngiliz çıkarlarına uygun hale getirmesini zorunlu kılmış ve herhangi bir "itaatsizlik" durumunda müdahale hakkını Britanya'ya vermiştir. Örneğin, 1830'larda Rajputana prensliklerindeki iç karışıklıklara yapılan müdahaleler[49] ve 1856'da Awadh Nawabı Wajid Ali Shah'ın yönetiminin "kötü idare" gerekçesiyle ilhak edilmesi, bu hegemonik iradenin somut uygulamalarıdır.[50]

Post-kolonyal teori açısından Üstünlük İlkesi, klasik egemenlik anlayışının kolonyal bir versiyonudur. Spivak'ın "Subaltern konuşabilir mi?" sorusu, Üstünlük İlkesi uygulamasına doğrudan uygulanabilir. Yerli yönetimlerin kendi siyasal öznelliklerini üretemeyip yalnızca kolonyal dilin sınırları içinde var olması yerel yöneticileri görünüşte hükümran ama karar alma araçlarından mahrum "suskun figürlere" dönüştürmüştür. Fanon'un ruhsal tahakküm analizine göre bu ilke, yerel yöneticilerin dışsal olarak "kral" veya "nawab" unvanlarını korumalarına rağmen; içsel olarak sömürgeciye bağlı, bağımlı ve edilgen bireyler haline gelmelerine neden olmuştur. Fanon'un *Yeryüzünün Lanetlileri* eserinde tanımladığı gibi, bu tür figürler, halk nezdinde iktidarın yerli yüzü olurken, aslında sömürgecinin aracısıdır. Bu, yerli halkın hem yöneticiye hem de kendine olan inancını zayıflatır ve zamanla psikolojik çözülmeye neden olur.

Edward Said'in Oryantalizm'de anlattığı gibi, Batı'nın Doğu üzerindeki bilgi ve temsil tekelinin en uç biçimlerinden biri burada görülür. Yerel yöneticilerin egemenlik iddiaları "tarihsel olarak geçici" ve "ahlaki olarak sorunlu" kabul edilmiş, İngiliz üstünlüğü ise "doğal, evrensel ve düzen kurucu" olarak temsil edilmiştir. Üstünlük ilkesi, aynı zamanda Homi Bhabha'nın sömürge halklarını asla eşit bir zamansal

[48] Wilkinson, *Empire of Influence*, s. 57.
[49] F. K. Kapil, *Rajputana States (1817-1950),* Jodhpur: Book Treasure, 1999, p. 37.
[50] Singh ve Sharma, a.g.m., s. 300; Chandra, a.g.e., s. 85.

Vakanüvis

düzlemde yer almadığı, daima geri kalmış, gelişmemiş ve eksik görüldüğü ve adına "kolonyal zamansallık" (colonial temporality) dediği olguyla da ilişkilidir. İngilizler, Hindistan'ı "tarihte geride kalmış", "modernleşmeye muhtaç" bir bölge olarak konumlandırarak, kendi egemenliklerini sadece siyasal değil, tarihsel bir "ilerleme aracı" olarak da sunmuştur. Bir bakıma sömürgeciliği medeniyet götürme, ilerletme, aydınlatma misyonuyla sunmuştur. Böylece İngiliz üstünlüğü, yalnızca fiilî güç değil, zamana ve gelişmeye ait olmanın da bir işareti haline getirilmiştir. Sonuç olarak, Üstünlük İlkesi yalnızca bir doktrin değil; yerel iktidarların varlığını koruyup yetkisini geçersizleştiren, sömürgeciliğin teorik omurgasını oluşturan bir hegemonya biçimidir. Egemenliğin anlamı yeniden şekillenmiş, Hint yöneticileri kendi topraklarında bile "bir başkasının izniyle var olan" aktörlere indirgenmiştir.

Karşılaştırmalı Analiz: Altı Politikanın Birleşik Etkisi

İngiliz sömürgeciliğinin Hint alt-kıtasındaki yükselişi, 1757-1857 döneminde; Bağımlı İttifak, Mirasın Geçersiz Kılınması Doktrini, Siyasi Temsilcilik, Kalıcı Yerleşim, Böl ve Yönet ve Üstünlük İlkesi politikalarının birleşik etkisiyle gerçekleşmiştir. Bu altı politika esasında birbirinden kopuk olmayıp herbiri diğerinin eksikliğini tamamlamıştır. Hint toplumunu hukuki, ekonomik, idari ve zihinsel olarak yeniden inşa etmiştir. Politikalar arasındaki etkileşim, sömürgeci iktidarın esnek yapısını ortaya koymaktadır. Bağımlı İttifak ve Siyasi Temsilcilik, yerel yönetimlerin askeri ve diplomatik iradesini etkisizleştirerek dolaylı kontrolü tesis etmiştir. Bu süreç, Gayatri Spivak'ın maduniyet analizinde vurguladığı üzere, yerel yöneticilerin kendi dillerini ve siyasi öznelliklerini kaybetmelerine, İDHŞ'nin sesine bağımlı hale gelmelerine yol açmıştır.

Ekonomik ve siyasi olarak içi boşaltılan bu yapılar, Mirasın Geçersiz Kılınması Doktrini için mükemmel birer zemin hazırlamıştır. Mukimler aracılığıyla sarayların iç mahremiyetine kadar sızan sömürgeci irade, veraset krizlerini birer "hukuki fırsat" olarak değerlendirip fiilen gerçekleşmiş ilhakları yasal bir zemine oturtmuştur. Tüm bu politikaların ideolojik şemsiyesi Üstünlük İlkesi ile kurulmuştur. Edward Said'in Oryantalizm perspektifinden bakıldığında; İngilizler, Hindistan'ın geleneksel yönetim biçimlerini ve mülkiyet hukukunu (evlat edinme,

kolektif toprak kullanımı vb.) "kaotik ve irrasyonel" olarak yaftalamışlardır. Bu söylem; Kalıcı Yerleşim Sistemi'ni "rasyonel vergi düzeni", Mirasın Geçersiz Kılınması Doktrini'ni ise "hukuki disiplin" olarak meşrulaştırmıştır. Bu durum, Homi Bhabha'nın "kolonyal zamansallık" kavramıyla birleştirilince karşımıza İngilizlerin kendilerini modernliğin ve ilerlemenin sahibi olarak konumlandırdığı, Hint toplumunu geride kalmış olarak kurguladığı bir yapı çıkmaktadır. Üstünlük İlkesi, bu zamansal üstünlüğü siyasal bir hakka dönüştürerek, İDHŞ'ye "medeniyet adına müdahale etme" yetkisini tanımıştır.

Böl ve Yönet stratejisi ile İngiliz yönetimi, Hindistan'daki iç içe geçmiş toplumsal kimlikleri, nüfus sayımları ve farklı hukuk sistemleri gibi araçlarla birbirinden ayırarak toplumun genetiğiyle oynamıştır. İngilizler, bizzat kendilerinin yarattığı bu dinsel ve sınıfsal ayrışmaları kullanarak kendilerini "çatışmaları çözen tarafsız bir hakem" gibi göstererek Hindistan'daki varlığını meşrulaştırmıştır. Bu süreçte yerel halk, Gayatri Spivak'ın vurguladığı gibi kendi kimliğini sömürgecinin belirlediği kalıplar üzerinden tanımlamaya zorlanmış ve böylece hem zihinlerinde hem de kültürel benliklerinde derin izler bırakmıştır. Sonuç olarak bu politika, Hindistan halkının öfkesini asıl sorumlu olan sömürgeciye yöneltmek yerine birbirine yöneltmesine neden olan bir "yerliyi yerliye kırdırma yöntemine dönüşmüş" ve etkisi sömürge sonrası döneme kadar uzanan toplumsal bir bölünme mirası bırakmıştır.

Bu çalışmada merkezi bir rol oynayan "epistemolojik şiddet" kavramı, sömürgeci müdahalelerin türüne ve hedef aldığı bilgi rejimine göre farklılaşan analitik bir tipoloji üzerinden ele alınmalıdır. Söz konusu politikalar, tek tip bir baskı aracından ziyade, Hindistan'ın toplumsal, siyasal ve ekonomik dokusunu oluşturan farklı bilgi katmanlarını hedef alan özelleşmiş şiddet biçimleri olarak tezahür etmiştir. Bu bağlamda, Böl ve Yönet strateji "taksonomik (sınıflandırma temelli) şiddet"tir. Bir başka deyişle toplum, kendi kadim kimlik bilgisiyle değil, sömürgeci nüfus sayımlarının (Census) ve etnografik raporların sunduğu yeni kimlik bilgisi ile kendini tanımlamaya zorlanmıştır. Benzer şekilde, Bağımlı İttifak ve Üstünlük İlkesi ile somutlaşan "hukuki şiddet", yerel yöneticinin siyasi temsil hakkını elinden alarak onu sömürgeci idari sözlüğün içine hapsetmiş, geleneksel yönetim biçimlerini ise "yetersiz" kurgulayarak siyasal öznelliği yok saymıştır. Son olarak Kalıcı Yerleşim

Sistemi, yüzyıllardır süregelen kolektif toprak kullanımı bilgisini tasfiye ederek yerine Batılı "özel mülkiyet" bilgisini zorla yerleştirmiş ve bu "yapısal şiddet" aracılığıyla toprağın sadece el değiştirmesini değil, ontolojik olarak ne olduğunu (bir yaşam alanı mı yoksa satılabilir bir meta mı?) sömürgeci çıkarlar doğrultusunda yeniden tanımlamıştır. Bu tipolojik ayrım, sömürgeci şiddet dediğimizde akla sadece fiziksel güç kullanımını getirmek yerine yerel öznelerin kendilerini, dünyayı ve mülkiyeti kavrayış biçimlerini hedef alan sistematik bir yeniden inşa süreci olduğunu kanıtlamaktadır.

Tablo 1: 1757-1857 yılları arasında uygulanan bu altı politika ile birlikte İngilizlerin Hindistan'daki hâkimiyetlerini dört aşamada kurduklarını gösteren tablo.

Aşamanın Niteliği	**Uygulanan Politika / Araçlar**	**Temel Amaç ve Sonuç**
Kuşatma	Bağımlı İttifak Sistemi Siyasi Temsilcilik	Yerel siyasi ve askerî gücün felç edilmesi; yerel yönetimlerin İngiliz denetimi ve gözetimi altına alınması.
Mülksüzleştirme	Kalıcı Yerleşim Sistemi	Ekonomik kaynakların İngiliz kontrolüne geçmesi; köylü–toprak bağının koparılması ve toplumsal yapının tahrip edilmesi.
Tasfiye	Mirasın Geçersiz Kılınması Doktrini Üstünlük İlkesi	Yerel hanedanların meşruiyetinin ortadan kaldırılması ve yerel siyasi varlığın hukuken sona erdirilmesi.
Parçalama	Böl ve Yönet	Toplumun ortak ve bütünlüklü bir direniş geliştirmesinin engellenmesi; etnik, dinsel ve sosyal fay hatlarının derinleştirilmesi.

Vakanüvis

Sonuç

Bu çalışma, Britanya'nın Hint altkıtasındaki hâkimiyetinin 1757–1857 döneminde askerî fetihlerin ötesinde; hukuk, idare, ekonomi ve bilgi üretimi üzerinden işleyen dolaylı bir egemenlik mimarisi aracılığıyla kurulduğunu ortaya koymuştur. İDHŞ, hukuken özel bir ticari aktör olmasına rağmen, fiilen Britanya İmparatorluğu'nun sömürgeci iktidarını icra eden temel aygıt olarak işlev görmesi, modern imparatorlukların yalnızca devletler aracılığıyla değil, devlet-dışı kurumsal yapılar üzerinden de sürdürülebileceğini ortaya koyan tarihsel bir örnek sunmaktadır.

Makale boyunca ele alınan Bağımlı İttifak Sistemi, Siyasi Temsilcilik Sistemi, Kalıcı Yerleşim, Mirasın Geçersiz Kılınması Doktrini, Böl ve Yönet stratejisi ve Üstünlük İlkesi, birbirinden bağımsız uygulamalar olarak değil; birlikte işleyen, birbirini tamamlayan ve sömürgeci egemenliği kalıcılaştıran bir bütünün parçaları olarak değerlendirilmiştir. Bu bütüncül yaklaşım, mevcut literatürde sıklıkla görülen parçalı analizlerin ötesine geçerek, Britanya egemenliğinin neden bu denli düşük askerî maliyetle ve uzun süreli bir istikrarla sürdürülebildiğini açıklamayı mümkün kılmıştır. Özellikle bu süreçte uygulanan taksonomik, hukuki ve yapısal epistemolojik şiddet, sömürgeci otoritenin sadece toprakları değil, bilgi rejimini de kontrol ettiğini kanıtlamıştır.

Post-kolonyal teori perspektifi, bu egemenlik biçimini özne üretimine dayalı bir iktidar ilişkisi olarak kavramayı mümkün kılmıştır. Said'in temsil eleştirisi, Hindistan'ın "yönetilmesi gereken irrasyonel bir alan" olarak kurgulanışını açıklarken; Spivak'ın maduniyet yaklaşımı, özellikle köylülerin ve alt toplumsal grupların nasıl sessizleştirildiğini göstermektedir. Bhabha'nın farklılık siyaseti, yerel elitlerin "aracı sınıflar" olarak tutulduğu ikircikli konumu aydınlatırken; Fanon'un analizleri, bu dolaylı tahakkümün toplumsal ve psikolojik yıkımını görünür kılmaktadır.

Sonuç olarak 1857 Büyük Direnişi, sömürgeci düzenin kısa vadeli istikrarını sağlayan bu mekanizmaların yarattığı birikimli hoşnutsuzluğun kaçınılmaz bir sonucudur. Yerel yönetimlerin siyasal iradesinin gaspı, ekonomik mülksüzleştirme ve toplumsal bölünme, sömürgeci düzenin meşruiyetini uzun vadede aşındırmıştır. Britanya Hindistan'ı örneği, günümüzde devlet dışı aktörlerin ve çok uluslu

şirketlerin küresel yönetişimde oynadığı rollerle tarihsel bir süreklilik kurmaktadır. Dolayısıyla İDHŞ aracılığıyla kurulan bu şirket temelli egemenlik modeli, sadece sömürge geçmişinin bir vakası değil; çağdaş iktidar biçimlerini ve küresel yönetişim tartışmalarını anlamak için de analitik bir referans noktasıdır.

Kaynakça

Badsha, Ml Muhammad (Ed.), "Islam in Bangladesh", *Islamic Focus*, 154, 2024.

Bandyopadhyay, Sekhar, *From Plassey to Partition and After: A History of Modern India*, Yeni Delhi: Orient BlackSwan, 2015.

Bhabha, Homi K., *Kültürel Konumlanış*, Çev. Tahir Uluç, İstanbul: İnsan Yayınları, 2016,

Chandra, Bipan, *History of Modern India,* Yeni Delhi, Orient BlackSwan, 2015.

Chinnian, P., *the Vellore Mutiny – 1806*, Basılmamış Doktora Tezi, Mysore 1980.

Dalrymple, William, *The Anarchy*, Chennai: Thomson Press India, 2019.

Dirks, Nicholas B., *Castes of Mind: Colonialism and the Making of Modern India*, Princeton Üniversitesi Yayınları, 2001.

Edwardes, Michael *British India 1772-1947*, Yeni Delhi: Rupa Publications, 2019.

Fanon, Frantz, *Siyah Deri Beyaz Maskeler*, çev. Orçun Türkay, İstanbul: Metis Yayınları, 2023.

Fanon, Frantz, *Yeryüzünün Lanetlileri,* çev. Şen Süer, İstanbul: İletişim Yayınları, 2024.

Fisher, Michael H., "Indirect Rule in the British Empire: The Foundations of the Residency System in India (1764-1858)", *Modern Asian Studies*, 18/3 (1984), ss. 393-428.

Fisher, Michael H., *Indirect Rule in India: Resindents and the Residency System 1764-1858*, Yeni Delhi: Oxford Üniversitesi Yayınları, 1998.

Foucault, Michel, *Hapishanenin Doğuşu*, Çev. M. Ali Kılıçbay, Ankara: İmge Yayınevi.

Gordon, Stewart, *the New Cambridge History of India: The Marathas, 1600-1818*, Editör: Gordon Johnson, Delhi: Cambridge Üniversitesi Yayınları, 2017.

Habib, Irfan, "Colonialization of the Indian Economy, 1757 – 1900", *Social Scientist*, 3/8 (1975), ss. 23-53.

Johari, Shubha, "Annexation of Nagpur", *Proceedings of the Indian History Congress*, 68 (2007), ss. 547-552.

Kapil, F. K., *Rajputana States (1817-1950),* Jodhpur: Book Treasure, 1999.

Kapoor, A. N., Gupta, V. P., ve Gupta, Mohini, *the Rise of the British Power,* Yeni Delhi: Radha Publications, 2006.

Konukçu, Enver "Bopal", *Türiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 6 (1992), ss. 283.

Lyall, Sir Alfred, *the Rise and Expansion of the British Dominion in India*, Yeni Delhi: Omsons Publications, 1999.

Metcalf, Barbara ve Metcalf, Thomas, *Modern Hindistan'ın Kısa Tarihi*, Çev. Zeynep Hale Akman, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2018.

Morrock, Richard, "Heritage of Strife: The Effects of Colonialist "Divide and Rule" Strategy upon the Colonized Peoples", *Science & Society*, 37/2 (1973), ss. 129-151.

Mukherjee, Ramkrishna, *the Rise and Fall of the East India Company*, Berlin: VEB Deutscher Verlag der Wissenschaften, 1955.

Origins and Development of Modern Escheat, Columbia Law Review, 61/7 (1961), ss. 1319-1340.

S. Cohn, Bernard, *Colonialism and Its Forms of Knowledge: The British in India,* Princeton Üniversitesi Yayınları, 1996.

Said, Edward W., *Oryantalizm (Doğubilim): Sömürgeciliğin Keşif Kolu,* Çev. Nezih Uzel, İstanbul: İrfan Yayınevi, 1998.

Sen, Sailendra Nath, "Diplomatic Background of Subsidiary Alliance with the Nizam (1798)", *Proceedings of the Indian History Congress*, 48 (1987), ss. 343-349.

Singh, Tripti ve Sharma, Rajiv Kr., "Development of Awadh under the Nawabs (1801 – 1858)", *International Advance Journal of Engineering, Science and Management (IAJESM),* 17/3 (2022), ss. 299-309.

Smith, Vincent, *the Oxford History of India,* Yeni Delhi: Oxford Üniversitesi Yayınları, 1958.

Spear, Percival, *A History of India*, Cilt 2, Londra: Penguin Books, 1965.

Spivak, Gayatri Chakravorty, *Madun Konuşabilir Mi?,* Çev. Emre Koyuncu, Ankara: Dipnot Yayınları, 2016.

Srivastava, Satya Prakash, "the Jhansi State and Its Annexation", *Proceedings of the Indian History Congress*, 7 (1944), ss. 457-465.

Stewart, Neil, "Divide and Rule: British Policy in Indian History", *Science & Society*, 15/1, (1951), ss. 49–57.

Stubbings, Matthew, "British Conservatism and the Indian Revolt: The Annexation of Awadh and the Consequences of Liberal Empire, 1856–1858", *Journal of British Studies,* 55 (2016), s.728–749.

Wilkinson, Callie, *Empire of Influence: The East India Company and the Making of Indirect Rule,* Cambridge: Cambridge Üniversitesi Yayınları, 2023.

Wilkinson, Callie, *The Residents of the British East India Company at Indian Royal Courts, c. 1798-1818*, Basılmamış Doktora Tezi, Cambridge 2017.

Wilson, Jon E., *The Domination of Strangers: Modern Governance in Eastern India, 1780-1835*, Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2008.

Yürük, Emre, "18. ve 19. Yüzyıllarda Hint Altkıtasında Müslümanların Eğitim Öğretim Meselesi: Oryantalizm – Evanjelizm Mücadelesi ve Medreselerde Ekolleşme", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 20/2 (2020), ss. 1485-1514.

Extended Abstract

This study examines the construction of British dominance in the Indian subcontinent between 1757 and 1857 by moving beyond conventional narratives of military conquest and territorial annexation. It argues that British rule in India was established through a complex architecture of indirect governance that relied on legal, administrative, economic, and epistemic mechanisms rather than continuous direct coercion. Central to this argument is the role of the English East India Company (EIC), which, despite its formal status as a private commercial enterprise, functioned as the principal institutional instrument through which British imperial authority was exercised. The article therefore treats the EIC not merely as an economic actor, but as a colonial governance apparatus embedded within a broader imperial project.

The period between the Battle of Plassey in 1757 and the Indian Freedom Movement of 1857 represents a formative phase in which British authority was consolidated, normalized, and rendered durable. During this century, British power expanded across the subcontinent not primarily through outright conquest, but through a set of interlocking policies that gradually hollowed out local sovereignty while preserving its external appearance. This study analyzes six core policies that constituted this architecture of indirect rule: the Subsidiary Alliance System, the Residency System, the Permanent Settlement, the Doctrine of Lapse, the strategy commonly described as Divide and Rule, and the Paramountcy Principle. While existing scholarship has often examined these policies in isolation, this article advances the argument that their effectiveness lay precisely in their combined and mutually reinforcing operation, forming a “colonial ecosystem” of control.

The theoretical framework of the study is grounded in post-colonial theory, utilizing it not as a rigid template but as a lens to decode the mechanisms of power. Drawing on Edward Said’s analysis of representation and Orientalism, the article conceptualizes British rule as a project that depended on the production of knowledge about India as irrational, unstable, and incapable of self-governance. This representational logic provided the moral and epistemic justification for intervention while obscuring the coercive foundations of colonial authority.

A critical nuance is applied to Gayatri Chakravorty Spivak’s concept of subalternity. This study distinguishes between “intermediary elites”—such as the Nawabs, Rajas, and Zamindars, who maintained a degree of political agency and bargaining power—and the "true subaltern" (peasants, soldiers, and lower-caste groups) whose voices were structurally silenced within the colonial

administrative filters. While the elite's sovereignty was "hollowed out," the subaltern was denied the very possibility of representation. Furthermore, Homi K. Bhabha's notions of hybridity and mimicry illuminate the ambivalent identities produced by colonial rule, where intermediary elites were kept in a state of being "almost the same but not quite." Finally, Frantz Fanon's insights into the psychological and social effects of colonial domination inform the analysis of how indirect rule redirected the anger of the colonized toward internal communal rivalries rather than the colonial state.

A central contribution of this study is the classification of colonial policies according to the specific "knowledge regimes" they targeted. Epistemic violence is categorized into three distinct forms: Taxonomic (Classification-Based) Violence, Juridical Violence and Structural/Ontological Violence. Taxonomic (Classification-Based) Violence is exemplified by the Divide and Rule strategy. This form of violence involved the "freezing" of fluid, hybrid social identities into rigid British categories of religion and caste. Through censuses and ethnographic mapping, the EIC transformed social diversity into a manageable data set, forcing the population to define themselves through colonial archives rather than indigenous memory. Juridical Violence is manifested in the Subsidiary Alliance and the Doctrine of Lapse. This violence stripped local rulers of their political subjectivity. By positioning British law as the "Universal Reason" and indigenous traditions as "Inadequate," the EIC forced local political agency into a colonial administrative vocabulary, rendering traditional sovereignty a mere legal fiction. Structural/Ontological Violence is enacted through the Permanent Settlement. This violence targeted the very definition of land and life. By replacing communal, shared land practices with British notions of private property, the colonial state did not just change owners; it redefined land as a saleable commodity (meta), severing the ontological bond between the peasant and the soil.

The Subsidiary Alliance System, formally institutionalized under Governor-General Lord Wellesley, exemplifies the logic of indirect domination. Through treaties that promised military protection, Indian princely states accepted the stationing of Company troops within their territories and relinquished control over foreign relations. While these agreements preserved the formal sovereignty of local rulers, they effectively transferred strategic decision-making to the EIC. The Residency System complemented this arrangement by embedding British political agents within princely courts. Ostensibly advisors, these residents functioned as permanent instruments of surveillance and influence, shaping internal governance while maintaining the façade of indigenous rule. Together, these mechanisms transformed sovereignty into a

symbolic shell, allowing British authority to operate without the administrative costs or political risks of direct annexation.

Economic domination was institutionalized through the Permanent Settlement of 1793, which restructured land revenue systems in Bengal and later influenced broader colonial fiscal practices. By fixing land revenues permanently and recognizing zamindars as landowners responsible for tax collection, the EIC created a loyal intermediary class whose interests were aligned with colonial stability. This system dismantled traditional agrarian relations, weakened communal land practices, and subjected peasants to intensified exploitation. From a post-colonial perspective, the Permanent Settlement represented not only an economic reform but also an epistemic intervention that imposed British notions of property, rationality, and governance onto Indian society.

The Doctrine of Lapse, implemented most aggressively under Governor-General Lord Dalhousie, further illustrates the legalistic character of British expansion. By refusing to recognize adopted heirs in princely states where rulers died without biological successors, the EIC justified the annexation of territories through ostensibly lawful means. This policy disregarded deeply embedded Hindu and Muslim inheritance practices and reframed indigenous legal traditions as irrational or invalid. The doctrine thus functioned as a tool of juridical dispossession, converting cultural difference into a legal pretext for imperial expansion.

These mechanisms operated within the broader ideological framework of the Paramountcy Principle, which asserted British supremacy over all Indian polities. Paramountcy was not codified as a formal legal doctrine but functioned as a hegemonic claim that positioned Britain as the ultimate arbiter of political order. This principle normalized intervention by framing British authority as necessary for stability and progress, while relegating indigenous sovereignty to a conditional and subordinate status. From a post-colonial standpoint, paramountcy exemplifies what may be described as colonial temporality: the positioning of Britain as modern and forward-looking, and India as perpetually lagging behind and in need of guidance.

The strategy commonly referred to as Divide and Rule constituted the social dimension of this governance architecture. By politicizing religious, caste, and ethnic distinctions, the British administration fragmented potential sources of collective resistance. Separate legal systems, differentiated administrative practices, and selective patronage institutionalized social divisions that had previously been more fluid. This strategy did not simply exploit existing differences but actively produced and solidified them through colonial

knowledge practices, censuses, and legal classifications. In doing so, British rule redirected social tensions away from the colonial state and toward internal communal rivalries, a legacy that would outlast colonialism itself.

Taken together, these six policies formed a coherent system of indirect domination. The Subsidiary Alliance and Residency systems neutralized military and diplomatic autonomy; the Permanent Settlement entrenched economic dependency; the Doctrine of Lapse enabled legal annexation; the Divide and Rule strategy fractured social cohesion; and the Paramountcy Principle provided the ideological umbrella that legitimized intervention. The effectiveness of British rule in India derived not from the overwhelming presence of force, but from the integration of these mechanisms into a flexible and adaptive governance model.

The study concludes that the 1857 Great Resistance was not a spontaneous military mutiny, but the inevitable explosion of the cumulative epistemic, economic, and juridical violence described above. The hollowing out of local sovereignty, the dispossession of the peasantry, and the systematic silencing of the subaltern reached a breaking point. Finally, the article argues that the EIC model—a hybrid public-private actor exercising sovereignty—offers a vital analytical reference point for contemporary global governance. The blurred boundaries between corporation and state, and the use of knowledge and law as tools of domination, continue to resonate in the roles of multi-national corporations and non-state actors today. British India was not just a historical case of colonialism; it was a laboratory for modern forms of indirect hegemony that continue to shape the political and social structures of South Asia and the wider world.